DOI: https://doi.org/10.37634/efp.2025.1.1
УДК 336.71

Ольга ***КАРАПЕТЯН***
к.е.н., доцент, Західноукраїнський національний університет
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8747-7631

Олександр ***КОЛОДІЙЧУК***
здобувач ступеня доктора філософії, Західноукраїнський національний університет; приватний нотаріус
ORCID: https://orcid.org/0009-0000-3947-0507

Ярослав ***ЧАПЕЛЬСЬКИЙ***
здобувач ступеня доктора філософії, Західноукраїнський національний університет
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3057-8861

ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЙОГО ЗДІЙСНЕННЯ В УКРАЇНІ

У статті досліджено еволюцію національної системи фінансового моніторингу в Україні, зосереджуючи увагу на її становленні в контексті інтеграції з міжнародними стандартами та практиками. Висвітлено ключові етапи розвитку фінансового моніторингу, починаючи з 1990-х рр. Акцентовано на багатогранності визначення фінансового моніторингу, наведено основні трактування цього терміна з наукової літератури та законодавства. Особливу увагу приділено нормативно-правовій базі національної системи фінансового моніторингу, яка охоплює Конституцію України, міжнародні акти, закони, підзаконні акти та регуляторну документацію. Висвітлено значення міжнародних стандартів, зокрема рекомендацій FATF та директиви ЄС, у формуванні підходів до запобігання та протидії відмиванню коштів. Виявлено, що ефективність національної системи залежить від здатності адаптувати міжнародні норми до внутрішнього правового середовища та забезпечення співпраці з міжнародними організаціями.

Ключові слова: *державний фінансовий контроль, фінансовий моніторинг, протидія легалізації протиправних доходів, економічна безпека, національна система фінансового моніторингу*

ВСТУП

Українська система фінансового моніторингу виникла у ранні 1990-ті рр., коли незалежна держава почала взаємодіяти зі світовими фінансовими інститутами та організаціями, такими як Міжнародний валютний фонд, Європейський банк реконструкції та розвитку, Інтерпол, фінансова розвідка США тощо. Державний департамент фінансового моніторингу створено у складі Міністерства фінансів України постановою Кабінету міністрів України від 10.01.2002 р. № 35. Незважаючи на значну кількість прийнятих нормативних актів і діяльність світових організацій у сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, універсальної системи AML/CFT немає. У таких умовах країни самостійно формують свої системи фінансового моніторингу, враховуючи рекомендації міжнародних організацій у цьому напрямі.

Аналіз проблеми дослідження

Формуванням системи фінансового моніторингу та його функціонуванням займаються такі науковці, як С.А. Буткевич, А.О. Клименко, О.Г. Комісаров, О.Ю. Скрипка, А.О. Собакарь та А.А. Хмелюк. Однак функціонування його як методу фінансового контролю та нормативно-правове забезпечення в контексті протидії легалізації незаконних доходів залишаються недостатньо дослідженими й потребують подальшого наукового опрацювання.

МЕТА дослідження – вивчення сутності та нормативно-правового забезпечення моніторингу із запобігання та протидії легалізації незаконних доходів як методу фінансового контролю.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретичну основу дослідження складають законодавчі й нормативно-правові акти, а також наукові напрацювання у сфері протидії та запобігання легалізації злочинних доходів. У роботі застосовано сукупність принципів, методів і підходів, які обґрунтовано на загальнонаукових та спеціальних методах дослідження.

РЕЗУЛЬТАТИ

Однією з перманентних загроз економічній безпеці України є тіньова економіка, що супроводжується загостренням економічної кризи. Саме тому актуальними є питання виявлення, аналізу та перевірки інформації про стан фінансових операцій з метою зниження рівня тіньової економіки, виявлення механізму та способів легалізації майна, отриманого злочинним шляхом.

Дотримання законності, запобігання фінансовим правопорушенням у сфері використання та розподілу коштів для виконання завдань держави та для ефективного розвитку всіх суб'єктів фінансових відносин є цілями фінансового контролю. Розбудова цілісної системи державного фінансового контролю в Україні є важливою, оскільки вона базується на забезпеченні соціально-економічного розвитку країни загалом.

Державний фінансовий контроль забезпечує різні рівні контролю фінансових потоків, що сприяє зниженню ризику проведення злочинних фінансових операцій. Основним інструментом реалізації державного фінансового контролю є фінансовий моніторинг.

У вітчизняній науці фінансовий моніторинг розглядається як «специфічний різновид державного фінансового контролю, який проводять уповноважені державні органи та установи, що обслуговують здійснення фінансових операцій, відстежують і фіксують фінансові операції, які відповідають визначеним законом критеріям сумнівності, аналізують одержану інформацію про підозрілі та сумнівні операції з метою виявлення схем і

 © О. КАРАПЕТЯН, О. КОЛОДІЙЧУК, Я. ЧАПЕЛЬСЬКИЙ, 2025

механізмів легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом та фінансування тероризму» [1].

У наукових доробках протидія легалізації незаконних доходів асоціюється з поняттям «фінансовий моніторинг».

Імперативи фінансового моніторингу лежать в основі обґрунтованої державної стратегії, яка, зокрема, передбачає: діяльність спеціально уповноваженого органу з питань фінансового моніторингу як координуючого центру, забезпечення його політичної та матеріальної незалежності; створення єдиної державної інформаційної та прозорої системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом; співробітництво з державними органами, які контролюють та регулюють діяльність суб'єктів первинного фінансового моніторингу; співробітництво з правоохоронними органами.

Дефініція «фінансовий моніторинг» є багатогранною та неоднозначною, адже застосування моніторингу у різних сферах економіки дає можливість визначати його з різних позицій, в залежності від застосування.

У перекладі з англійської «monitoring» означає постійне спостереження за певним процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату. В науковій літературі зустрічаються декілька визначень сутності поняття «фінансовий моніторинг», зокрема:

– …це особлива форма фінансового контролю як окремий інститут фінансового права, що передбачає управління фінансами, яке містить усі елементи механізму фінансового контролю в їх зовнішньому вигляді [1] (Л. Воронова);

– …процес, який передбачає постійне спостереження, що дає можливість прогнозувати випадки ризиків пов'язаних з легалізацією коштів [1] (І. Патюта);

– …це специфічна форма державного фінансового контролю, який проводять уповноважені державні органи та установи, що обслуговують здійснення фінансових операцій, відстежують та фіксують фінансові операції, які відповідають критеріям сумнівності, аналізують одержану інформацію про сумнівні операції з метою виявлення схем та механізмів легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансування тероризму [1] (О. Орлюк);

– …це сукупність заходів суб'єктів фінансового моніторингу з метою виявлення, аналізу та перевірки інформації про фінансові операції на предмет віднесення їх до таких, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів незаконного походження для передання її правоохоронним органам [1] (В. Берізко);

– …це особлива форма фінансового контролю, яка здійснюється уповноваженими державними органами у сфері фінансового контролю та суб’єктами первинного фінансового моніторингу та спрямована на виявлення операцій, пов’язаних х легалізацією доходів, здобутих злочинним шляхом [1] (А. Клименко).

Крім цього, поняття «фінансовий моніторинг» закріплено на законодавчому рівні, зокрема у Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» вказано, що фінансовий моніторинг – це сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу [2].

Дослідивши низку визначень поняття «фінансовий моніторинг», можна їх узагальнити та визначити, що фінансовий моніторинг є інструментом державного фінансового контролю, який передбачає постійне спостереження за результатами фінансової діяльності для забезпечення запобіганню легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Вивчаючи сутність фінансового моніторингу доцільно виділити декілька ознак, що йому притаманні, зокрема:

– організаційно-правове явище, послідовність здійснення якого чітко визначено нормами публічного права;

– процес послідовних етапів, спостереження та виявлення сумнівних фінансових операцій;

– можливість комплексно аналізувати отриману інформацію та формувати певні висновки;

– мінімізація фінансових ризиків та протидія легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом [3].

Результати фінансового моніторингу застосовують як у ході здійснення документальних перевірок, ревізій, експертиз, попереднього розслідування, так і ході аналізу інформації з погляду впливу явищ на стан економічної безпеки.

Правову основу здійснення фінансового моніторингу в Україні становить сукупність нормативно-правових актів, які безпосередньо закріплюють положення про процедури та засади здійснення фінансового моніторингу. Зокрема:

– Конституція України;

– відповідні міжнародні правові акти та стандарти, визнані Україною;

– Закони України;

– укази Президента України;

– нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України та відомчі нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади.

Слід наголосити, що державне управління у сфері фінансового моніторингу має здійснюватися та здійснюється, ґрунтуючись на загальновідомому принципі невтручання органів державної влади у господарську діяльність суб’єктів господарювання.

Враховуючи це, можна зауважити, що держава певною мірою надає господарюючим суб'єктам значну автономію та самостійність у визначенні та встановленні правил внутрішнього фінансового моніторингу.

Національна система фінансового моніторингу ґрунтується на низці нормативно-правових актів, серед яких важливе значення мають зазначені у табл. 1.

Стосовно міжнародних правових актів і стандартів, які регулюють питання фінансового моніторингу, виділяються рекомендації Групи з розробки фінансових заходів з протидії відмиванню грошей (The FATF Recommendations). Ці рекомендації встановлюють міжнародний стандарт, який країни повинні впроваджувати шляхом заходів, адаптованих до їхніх конкретних обставин [4].

Директиву 2015/849/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 20.05.2015 «Про запобігання використання фінансової системи для відмивання грошей та фінансування тероризму», що вносить зміни до Регламенту (ЄС)

Таблиця 1 – **Нормативно-правові акти в Національній системі фінансового моніторингу України**

Акти вищих органів влади	
1	Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»
2	Акти Верховної Ради України
3	Акти Президента України
4	Акти Кабінету Міністрів України
Акти державних органів	
1	Акти Міністерства фінансів
2	Акти суб'єктів державного фінансового моніторингу
3	Акти інших державних органів
4	Спільні акти державних органів
5	Ризикові країни
Регуляторна діяльність	
1	Інформація про здійснення регуляторної діяльності
2	Оприлюднення проєктів актів
3	Відстеження результативності актів

№ 648/2012 Європейського Парламенту та Ради і припиняє дію Директиви 2005/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради і Директиви Комісії 2006/70/ЄС» (Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, amending Regulation (EU) No 648/2012 of the European Parliament and of the Council, and repealing Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council and Commission Directive 2006/70/EC (Text with EEA relevance)). Ця Директива визначає безпосередньо легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом, як злочини, пов'язані з наркотиками засобами, і накладає зобов'язання виключно на фінансовий сектор. Також у Директиві визначено, що легалізація злочинних доходів доволі часто має міжнародний характер, а тому заходи, застосовані виключно на національному рівні, без урахування міжнародної координації та співпраці можуть мати доволі обмежений ефект [5].

Директиву ЄС (ЄС) 2018/843 Європейського Парламенту та Ради від 30.05.2018 «Про внесення змін до Директиви (ЄС) 2015/849 про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання коштів та фінансування тероризму та внесення змін до Директив 2009/138/ЄС та 2013/36/ЄС» (Directive (EU) 2018/843 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 amending Directive (EU) 2015/849 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, and amending Directives 2009/138/EC and 2013/36/EU (Text with EEA relevance)) [6].

Цей Документ є основним правовим інструментом у запобіганні використанню фінансової системи Союзу з метою легалізації злочинних доходів та фінансування тероризму.

У ст. 209 Кримінального кодексу України передбачено відповідальність за легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом.

Кодекс України про адміністративні правопорушення у ст. 166-9 передбачає відповідальність за порушення законодавства про запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Ст. 188-34 передбачає адміністративну відповідальність за невиконання законних вимог посадових осіб суб'єктів державного фінансового моніторингу.

Основою нормативно-правової бази України у сфері протидії легалізації злочинних доходів є Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення». Цей Закон спрямовано на захист прав та законних інтересів громадян, суспільства і держави, забезпечення національної безпеки шляхом визначення правового механізму запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Стосовно відомчих нормативно-правових актів центральних органів виконавчої влади, то вбачаємо за доцільне виділити такі:

– Наказ Міністерства юстиції України від 10.09.2021 № 3201/5 «Про затвердження Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України». Цей наказ визначає порядок організації і проведення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання і нагляд за діяльністю яких у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення здійснює Мін'юст;

– Наказ Міністерства юстиції України від 10.06.2021 № 2112/5 «Про деякі питання застосування заходів впливу Міністерством юстиції України». Він визначає процедуру розгляду Мін'юстом / територіальними органами Мін'юсту справ про порушення вимог законодавства, що регулює діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, крім справ про порушення вимог законодавства у сфері запобігання та протидії, відповідальність за вчинення яких передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення та застосування Мін'юстом / територіальними органами Мін'юсту заходів впливу за порушення суб'єктами первинного фінансового моніторингу законодавства у сфері запобігання та протидії, відповідальність за вчинення яких передбачена Законом [7].

ВИСНОВКИ

Отже, слід зазначити, що нині нормативно-правова база налічує безліч документів, які регулюють питання здійснення та організації фінансового моніторингу, проте питання узгодженості цих актів з європейськими нормативними актами нині знаходиться у процесі.

Список використаних джерел

1. Фінансова розвідка / кол. уклад. за заг. ред. О.М. Карапетян. Тернопіль, 2024.

2. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: закон України від 06.12.2019 № 361-IX. URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/ show/361-20#Text

3. Фінансовий моніторинг / кол. уклад. за заг. ред. Е.О. Юрія. Чернівці, 2022. 304 с.

4. Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення: Рекомендації FATF. 2012. URL: https://me.gov.ua/Documents/Detail/3e29a59e-1217-4cee-95d0-2f341843f258?lang=uk-UA&id=90ffb288-8826-4914-8709-8815379a3fe1&title=KlasifikatorProfesii&showMenuTree=true

5. Директива Європейського парламенту і Ради (ЄС) 2015/849 про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей та фінансування тероризму. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/es-2015849.pdf

6. Директива Європейського парламенту і Ради ЄС 2018/843 від 30.05.2018 про внесення змін до Директиви ЄС 2015/849 «Про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму та про внесення змін до директив 2009/198/ЄС і 2013/36/ЄС». URL: https://zakon.rada.gov.ua/

7. Законодавство. Державна служба фінансового моніторингу України. URL: https://fiu.gov.ua/pages/zakonodavstvo

References

1. Financial intelligence / ed. O.M. Karapetian. Ternopil, 2024. 346 p. [in Ukrainian].

2. On prevention and countermeasures against the legalization (laundering) of proceeds obtained through crime, the financing of terrorism and the financing of the proliferation of weapons of mass destruction: Law of Ukraine dated 06.12.2019 No. 361-IX [in Ukrainian].

3. Financial monitoring / ed. E.O. Yurii. Chernivtsi, 2022. 304 p.304 s. [in Ukrainian].

4. State Financial Monitoring Service of Ukraine. International standards. URL: https://me.gov.ua/Documents/Detail/3e29a59e-1217-4cee-95d0-2f341843f258?lang=uk-UA&id=90ffb288-8826-4914-8709-8815379a3fe1&title=KlasifikatorProfesii&showMenuTree=true [in Ukrainian].

5. European Parliament, & EU Council. (2015, May 20). Directive (EU) on the preven- tion of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financ- ing, amending Regulation (EU) No 648/2012 of the European Parliament and of the Council, and repealing Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council and Commission Directive 2006/70/EC. URL:https://www.kmu.gov.ua/storage/app/ sites/1/55-GOEEI/es-2015849.pdf [in Ukrainian].

6. European Parliament, & EU Council. (2018, May 30). Directive (EU) 2018/843 amending Directive (EU) 2015/849 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, and amending Directives 2009/138/EC and 2013/36/EU. URL:https://zakon.rada.gov.ua/ [in Ukrainian].

7. Legislation. State Financial Monitoring Service of Ukraine. URL: https://fiu.gov.ua/pages/zakonodavstvo [in Ukrainian].

Olha KARAPETIAN
PhD in Economics, Associate Professor, West Ukrainian National University
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8747-7631

Oleksandr KOLODIICHUK
PhD applicant, West Ukrainian National University
ORCID: https://orcid.org/0009-0000-3947-0507

Yaroslav CHAPELSKYI
PhD applicant, West Ukrainian National University
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3057-8861

FINANCIAL MONITORING IN THE STATE FINANCIAL CONTROL SYSTEM AND THE LEGAL BASIS OF ITS IMPLEMENTATION IN UKRAINE

The paper highlights the evolution and current state of the national financial monitoring system of Ukraine, which is an important component of ensuring the economic security of the state. The author examines the main stages of the formation of this system in the context of globalization challenges and the country's integration into the world community. Special emphasis is placed on the role of international standards in harmonizing the national legal framework with international requirements in the field of combating the legalization of proceeds of crime and the financing of terrorism. The paper defines that financial monitoring covers the processes of identification, analysis, evaluation and verification of financial transactions with the application and termination of illegal financial flows. The main approaches to the interpretation of this term, which are presented in the scientific literature and legislation of Ukraine, are described. The author examines the problem of adapting international norms to the conditions of Ukraine, noting that the effectiveness of the national financial monitoring system largely depends on its ability to ensure prompt response to new threats, including financial terrorism and the proliferation of weapons of mass destruction. Thus, the paper provides a comprehensive overview of the current state of the national financial monitoring system in Ukraine, outlining its strengths, challenges and directions for improvement. The work has theoretical and practical significance for researchers, specialists in the field of finance, as well as for representatives of state bodies responsible for ensuring the economic security of the state.

Keywords: *state financial control, financial monitoring, combating the legalization of illegal income, economic security, national system of financial monitoring*